

СТУДЕНТСЬКІ ЗАВОРУШЕННЯ 1907 РОКУ В КИЇВСЬКОМУ УНІВЕРСИТЕТІ СВЯТОГО ВОЛОДИМИРА (У ЛИСТАХ ПЛАТОНА ДОМАНИЦЬКОГО ДО ДМИТРА ТРЕБИНСЬКОГО)

Історія України кінця XIX – першої половини XX ст. характеризується низкою важливих явищ та процесів, зокрема формуванням української нації, творенням національної еліти, що відіграла важливу роль у боротьбі за відновлення держави. Дослідження зазначених проблем неможливе без переосмислення і більш адекватного відображення ролі представників національної аристократії в історичних процесах різних епох. Особливої актуальності в цьому контексті набуває вивчення епістолярної спадщини громадсько-політичних діячів цього періоду, котрі зробили вагомий внесок у розвиток української культури загалом та національної історичної науки зокрема.

У статті висвітлені сторінки життя громадських діячів Платона Доманицького і Дмитра Требинського, які є недостатньо досліджені. Вперше публікуються листи, збережені у ф.91 Центрального державного архіву-музею літератури і мистецтва України. Епістолярне джерело ілюструє громадську активність соціальних студентів у проведенні страйку 1907 року, загострення коїально-політичних суперечностей, переслідування студентства таємною поліцією. В науковій публікації уточнюється справжній автор листів до Дмитра Требинського, адже в архівному описі та в заголовку справи фігурує інший діяч – Василь Доманицький. Також дослідником аргументується нове заявлене датування листів, завдяки залученню інших епістолярних та мемуарних джерел, історіографічних розвідок і монографій, що ілюструють події зазначеного періоду.

Ключові слова: Платон Доманицький, Дмитро Требинський, Марія Требинська, листування, Київський університет Святого Володимира, студентські страйки.

Активність київського студентства під час подій першої російської революції 1905–1907 рр. проявлялася у формі підтримки політичних вимог перед імперським урядом, і в сенсі висунення вимог національно-культурницького характеру. Ці події внесли окремі елементи свободи в студентське життя. Впродовж 1906–1907 рр. в Київському університеті Св. Володимира створюється чисельні студентські організації [3, с.174]. Вони стають свідченням зростання свідомості студентства та його організації.

У сучасній вітчизняній і зарубіжній історіографії є обмаль наукових студій, в яких представлений ґрунтовний аналіз участі київських студентів у суспільно-політичному житті України на початку XX ст.

Щодо висвітлення деяких проблемних напрямів, зокрема, участь тодішніх студентів київських вишів у студентському революційному, національно-демократичному та академічному рухах цього періоду варто виділити окремі праці сучасних українських істориків В. Вірченко [1], О. Кін [4], Л. Могиального [10] та Г. Фар-тучної [19] та колективні монографії про історію Київського університету Святого Володимира досліджуваного періоду [3]. Події

того часу в більшій мірі ілюструють опубліковані спогади С. Русової [7], В. Сухомлинова [18], С. Єфремова [2], Н. Полонської-Василенко [13] та неопубліковане приватне листування свідків тих подій, якому присвячена ця наукова публікація.

Метою цієї статті є публікація архівного джерела, що відтворює роль маловідомих постатей – Платона Доманицького та Дмитра Требінського, які жили на зламі двох епох і стали свідками важливих подій суспільного життя Наддніпрянщини.

Родина Требінських поряд із родиною Доманицьких брала активну участь у суспільно-політичному та культурному житті інтелігенції України. Будучи представниками дворянства, вони намагалися всіляко матеріально підтримувати бідні селянські сім'ї [12, с.4]. Василь Доманицький (1877-1910), старший брат Платона [17, арк.11], у період свого навчання у київській гімназії входив до українського гуртка пані Марії Требінської, заможної дворянки з Полтавщини. У його засіданнях брали участь учні, студенти та відомі культурні діячі, а також і її діти. Засідання проходили в Києві у неї вдома [14]. Вона була дипломованим лікарем, одержавши вищу медичну освіту в Паризькому університеті. Коли старшій дочці Олені виповнилося два роки, помер її чоловік Микола Требінський [12, с.1].

Софія Русова так описувала в своїх спогадах цю родину: «Родина Требінських була мені здавна близька: я знала п. Требінську ще в Чернігові молодюю гімназисткою, на прочуд гарної вроди, нестримно жвавої, правдивої вдачі, з невичерпаною і потім, за все життя енергією <...> Одружившись, вона багато працювала в своєму маєтку на Полтавщині, в Ковряях Золотоноського повіту, завела там у себе школу і була в найкращих близьких відносинах з селянами, і взагалі у Марусі Требінської було таке чуле серце, вона до всіх ставилась так щиро й сердечно! Українство її було органічне, вона так само, як і син її та дочка, палко любила Україну і були в тісних персональних зносинах майже усією молодюю і старою Громадою українською, але паралельно й з усіма найкращими діячами російськими. Ніколи нікому й жодній організації родина Требінських не одмовила ані в матеріальній, ані в іншій допомозі. [Василь – О. К.] Доманицький був одним з найдорожчих гостей у Требінських, і в Ковряях, і в Києві...» [16, с.198].

Платон Доманицький (18.11.1880 [9, арк.64 зв.] – прибл. 1941)¹, на відміну від свого старшого брата, є не менш цікавою, проте недослідженою постаттю. Є побічні згадки про його активну кооперативну діяльність у Наддніпрянщині та на Волині [11, с.318], але його громадська діяльність у період навчання в університеті залишається невідомою. У формулярному списку священника села Колодисте Різдво-Богородичної церкви Звенигородського повіту Київської єпархії Миколи Доманицького, батька Платона, за 1901 рік вказано, що його 21-річний син навчається в Київському університеті Св. Володимира [17, арк.11].

Завдяки збереженим листам Платона Доманицького у Центральному державному архіві-музею літератури і мистецтва України

¹ Рік смерті невідомий.

в м. Києві (далі – ЦДАМЛМУ) вдалося дізнатися більше невідомої інформації про життя родини і події, які стали історичним тлом для їхньої активної громадської діяльності. Саме Требинським варто завдячувати тим, що вони виступили «зберігачами» спадщини Василя та Платона Доманицьких. Родині документи, зокрема альбоми з записами та світлинами, листування були збережені Оленою Миколаївною (1885-1967), дочкою Марії Требинської. Олена виросла високоосвіченою жінкою. За фахом була лікарем, як і батьки. Медичну освіту здобула, закінчивши Київські вищі курси лікарів. Під час Першої світової війни працювала медсестрою при військовому госпіталі Всеросійської спілки міст. Після скорочення штатів медпрацівників цієї установи працювала завідувачем лабораторії І-го Київського туберкульозного диспансеру в Пущі-Водиці. Водночас у цей період свого життя брала активну участь у академічному житті України: член секції наукових працівників АН УРСР, член редакції Українського наукового словника, автор низки досліджень з питань медицини. [12, с.1]. Василь Доманицький був домашнім учителем для неї і її молодшого брата Дмитра Требинського (1887-1933), теж майбутнього лікаря [15, арк.29]. Її брат згодом потоваришував з Платоном і впродовж тривалого часу підтримував зв'язок з Требинськими. Є згадка про те, що у 1914 р., коли намісником Галичини був призначений граф В. Бобринський, за свідченням Андрія Ніковського, «Селяне в Галичині зустрічають російське військо добре, і особливо привітні до москалів і офіцерів, коли до них озвисяються по українському. П. Доманицький (ранений лежить у Требинських) розповідає, що його підняв на полі унятський піп і з допомогою селян, які цього попа слухають як Бога, довіз до пункта...» [5, с.254].

Родина Требинських до останнього фінансово підтримувала лікування хворого на сухоти Василя Доманицького й оплатила значну частину витрат на перевезення труни з його тілом з-за кордону до України. Завдяки родинним документам Требинських, які активно підтримували зв'язки з Василем та Платоном, вдалося з'ясувати важливі дані для достовірнішого і повнішого відтворення діяльності родини Доманицьких у суспільному житті Наддніпрянської України досліджуваного періоду.

У ф.91 ЦДАМЛМУ збереглося кілька листів Платона, написаних до Дмитра, з яких дізнаємося чимало деталей про закриття та відкриття Київського університету Св. Володимира, про перебіг загальностудентської сходки, про прибуття до вищу представників Харківського та Одеського університетів для організації всеросійської вишівської конференції для боротьби з урядом, про виключення з університету значної кількості студентства. З епістоляріїв дізнаємося, наскільки ці події відобразилися у житті автора епістоляріїв та його старшого брата Михайла [17, арк.11].

На наш погляд, автографи архівної справи помилково визначені як «Листи В. Доманицького (17.11-6.12.1902)» – жоден не написаний рукою Василя Миколайовича. До того ж, за змістом листів стають очевидними і розбіжності з датуванням аркушів ав-

тографів. Ми схилиємося до думки, що події, описані адресантом, відбувалися у 1907 році¹. Нерозібрані фрагменти позначені у нашій публікації позначені як <нрзб.> Додатки в скорочених словах у квадратних дужках. Листи подано мовою оригіналу.

Листи Платона Доманицького Дмитру Требинському

Лист № 1²

17 листопада [1907] р.³ з [Києва] в [б.м.]

Спешу сообщить Вам, (согласно моему обещанию) что в Университете не наступило нормальное [студен]ческое⁴ течение 15 Ноября оффициально <нрзб.>⁵ [открыт] Университет при такой обстановке: возле всех дверей стояла стража от полиции, студенты пускали через главный вестибюль, через фильтр, (понимайте так: суды требовали у входа билеты, а у преданных дисциплин. суду отнимали их, не отмеченных же в списках студентов пропускали далее, отфильтрованных студентов оказалось свыше 190 человек. Сие незаконное постановление Совета переполнило чашу терпения студенчества, – (из порядочной публики) не посещал лекций, – некоторые профессора сами не являлись).

С 10 час[ов] до 12 заседал Совет студ[енческой] прессы, но ничего положительно не постановил – кроме просьбы не расходиться до 2 час[ов].

В 1 час дня ректором были разрешены две факультетские сходки – матем[атиков] и юристов, которые к 2 час[ов] слились в одну сходку, (заявляя XV аудит[орию]): на сходке присутствовали 800 чел[овек], говорили с д. и один пан, произведений в аудито-

¹ Хоча працівниками архіву ці листи датовані 1902 р., проте це викликало у нас сумніви. Світло на ці розбіжності проливають листи Платона Доманицького до батьків, що збереглися у ф.ІІІ. Інституті рукопису Національної бібліотеки імені В. Вернадського (далі – ІР НБУВ). По-перше, за змістом автографу дізнаємося, що в середині листопада 1902 р. він був заклопотаний переїздом на нову квартиру, підготовкою до складання екзамену з хімії та лікуванням молодшого брата Віктора, який захворів на скарлатину і був госпіталізований у Олександрівську лікарню Києва (Див.: ІР НБУВ, ф.ІІІ, спр.62149, арк.1-1 зв.). Про це жодної згадки у листі Дмитру Требинському, датованому начебто 17 листопада цього ж року. Також у листі до батьків – жодного натяку на неспокійну обстановку в університеті. Проте в епістоляріях, які збереглися у фондї «Родина Требинських» ЦДАММУ, він навпаки в деталях оповідає адресату чому в університеті скасовані екзамени. По-друге, якщо уважно перечитати інший лист Платона до батьків, автограф, датований автором 13 грудня 1902 р., то дізнаємося наступне: «Экзамен, несмотря на то, что были приложены все усилия <...>, справился блестяще...». (Див: ІР НБУВ, ф.ІІІ, спр.62150, арк.1 зв.-2). Крайня дата збереженого листа Платона до Дмитра Требинського – 6 грудня (Див: ЦДАММУ, ф.91, оп.1, спр.223, арк.7-8зв.). Насправді це занадто короткий інтервал для стабілізації навчального процесу у виші після революційних подій.

² Лист подається за автографом ЦДАММУ, ф.91, оп.1, спр.223, арк.1-2 зв.

³ Дату встановлено за змістом автографу листа.

⁴ Кон'єктуру проставлено на місці плями на аркуші від чорнила.

⁵ Кон'єктуру проставлено на місці плями на аркуші від чорнила.

рии <нрзб.> все ораторы (кроме одного К-д¹) высказались за то, что забастовка неминуема, что нужно постоять за товарищей: резолюция вынесена такого содержания: Мы студенты воздерживаемся от посещения лекций, до тех пор пока совет профес[соров] не изменит своего решения относительно предать суду товарищей; 2) сов[ету] студ[енческих] предс[тавителей]² созвать общестуденческую сходку 16-го [Ноября]. С лекций не состоялось за отсутствием студентов, были на юридич[еском] факультете при 5-6 слушателях. Там толкучка на главном коридоре, – идет экстр[енное] заседание совета. Висят плакаты, извещающие, что факультетская сходка медиков состоится в 1 [час] в фармакологической ауд.[итории]. Вход университет[ета] через северные ворота по билетам. В 1 ч[ас] дня состоялась медицинская сходка (свыше [100]³ ч[еловек]). Говорили все те же, но с большим воодушевлением <нрзб.> говорили депутаты от Одесского и Харьковского Университетов, они приветствовали от лица студ[ентов] одессит[ов] и харьковцев, и заявили, что посланы сюда с тем чтобы организовать всероссийскую конференцию высших учебных заведений, для борьбы с правит[ельством]. Настроение у студентов боевое, такого давно уже не было; в 3 часа совет (на сходке) объявляет на завтра общестуденческую сходку в 11 час[ов] утра явочным порядком. Судя по настроению она состоится, – ректор, говорят, сказал, что «Мы не будем препятствовать, пусть студенты собираются на сходку,

¹ К-д (*аббревіатура*) – Конституційно-Демократична Партія (Кадети) – російська ліберальна партія. Установчий з'їзд партії відбувся в жовтні 1905 р. у Москві. З квітня 1906: – Партія народної свободи. Її делегати, кадеги, увійшли наприкінці 1906 р. до складу згадуваної в листі Ради студентських представників (Див.: Могильний А.П. Життя студентів та студентські земляцтва в Київському університеті Святого Володимира / А.П. Могильний // Гілея. Історичні науки. Філософські науки. Політичні науки : наук. вісник : зб. наук. праць / Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова, Українська АН. – К. : Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2014. – Вип. 90 (№ 11). – С. 43). Тому датування автографа 1902 роком, на наш погляд, є помилковим.

² Рада студентських представників створена наприкінці 1906 р. університетськими студентськими організаціями – ще один аргумент, який спростовує датування автографу цього листа 1902 р. Рада складалася з делегатів окремих груп, обраних на основі загального, пропорційного виборчого права. До Ради увійшли соціал-демократи (у складі яких були і представники від українців-студентів), соціалісти-революціонери, конституційні демократи, соціалісти, делегати польських та єврейських груп. Серед українців участь у роботі Ради брали В. Садовський, М. Залізник, І. Попов, Б. Козубський [4, с.350]. Однак ліберальне ставлення до студентських організацій тривало недовго. В 1907-1908 рр. Радою зацікавилася жандармерія і на початку 1908 р. більшість її членів було заарештовано і звинувачено на підставі статті 124 кримінального кодексу (участь у недозволених владою товариствах), частина студентів, які брали активну участь у студентському житті, виключена з університету (Див.: Могильний А.П. Життя студентів та студентські земляцтва в Київському університеті Святого Володимира. – С. 43).

³ Кон'єктуру проставлено на місці розмитого почерку на аркуші від чорнила.

но что будет дальше, то это наше дело!!...». Сегодня напечатано грозны[е] предостережение господина ректора, обращенное к студентам. Итак движения Киевского студентства перешло во вторую стадию. Что будет дальше покажет сегодняшний день. Aut nihil, aut mori¹.

Сообщите маме, что рыжик находится, остается только поплыть и взять его. Его украли какая то портниха. Что Вы поделываете? Я 10 ч[асов] 17 Ноября.

Ваш д[руг.]

П. Доманицкий

В виду важности сегодняшнего дня, напишу Вам два письма.

Лист № 2²

22 листопада [1907] р.³ з [Києва] в [б.м.]

22/XI

Дорогой Мутя!

Вчера, когда я написал Вам письмо и бросил в почтовый ящик, я зашел к Елизавете Николаевне и узнал, что Володя Лемешко прибыл въ 2 часа ночи на 21-ое Ноября, в виду этого последнее мое сообщение о том, что Володя продолжает сидеть въ манеже и 21 [число] – не соответствует действительности (примите во внимание). Вчера я посетил Лемешко и выразил ему от своего имени сочувствие. Представьте себе, бедняга Володя не получил ни телячьей ноги, переданной Елизаветой Николаевной в Университет, ни постели: впрочем злосчастная шуба и постель, предназначенная для Володи, долго кочевала по городу Киеву, пока наконец Володя не получила ее во Вторник в 5 ч[асов] дня, (а в 1 час ночи был выпущен. Впрочем всегда так бывает, когда у ребенка 7 нянек). В день освобождения Володи, был обед у Елиз[аветы] Николаевны с гостями и с вином, Володя чувствовал себя героем, и даже я ему позавидовал (но не ожидаем репрессий, репрессий... завидую сидению в манеже). О своих впечатлениях напишет Вам, если не ошибаюсь, – то слышал от него обещание написать Вам подробно историю, 17–18–19–20 чисел. Теперь положение в Университете таково, – он закрыт, – студенты разъезжаются по домам, никаких зачетных экзаменов не будет, но засчитывают семестр. Сегодня въ 8 час[ов] вечера открывает свою сессию дисциплинарный суд. Вызывается 40 человек. Совет студ[енческих] пред[ставителей] собрал все 153 повестки, посланные студентам-бунтарям, посылает двух членова совета в суд, где они произнесут громовые речи против такого позорного для коллегии професоров института. Ожидаем репрессий, репрессий...

¹ Або ніщо, або смерть (лат.).

² Лист подається за автографом ЦДАМЛМУ, ф. 91, оп. 1, спр. 223, арк. 3-4 зв.

³ Дату встановлено за змістом автографу листа.

Ну, Митяй, можно теперь наперед предсказать, что и в весенем полугодии не будет занятый!!!

Два слова по поводу женских высших курсов. Они тоже закрыты до 15-го Января [1908 г.]¹. Но там какая то неразбериха. – Напр[имер]: 2-й медицинский курс открыт, 1[-й] – закрыт. Говорят, что Сухомлинов² особенно настаивал на закрытии курсов. Сейчас только-что был Борис Лычков³ и сообщил нам новость, что получена телеграмма от проф[ессора] министра народ[ого] просвещения – открыть университет. Но я думаю, что сие сообщение не заслуживает особенного доверия (Лычкову передал Владимир

¹ Дату встановлено за змістом автографу листа. 1902 р., зазначений архівістами, на нашу думку, є помилковим, адже до 1906 р. Вищі жіночі курси у Києві тривалий час не могли відновити свою роботу після закриття у 1889 р. (Див.: Вірченко В.В. Жіночі навчальні заклади у м. Києві (1861-1920 рр.) [Текст] : автореф. дис. ... канд. істор. наук : спец. 07.00.01 – історія України / В. Вірченко ; КНУ ім. Т.Г. Шевченка. – К. : [б.в.], 2006. – С. 11; Полонська-Василенко Н. Спогади / Наталія Полонська-Василенко. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2011. – С. 182). Події, які розгорталися навколо закриття Вищих жіночих курсів у 1907 р. детально описані у спогадах свідка тих подій, історика, викладача курсів Н. Полонської-Василенко: «То був 1907 рік, коли царський уряд вживав різних репресій для придушення революції; між молоддю і урядовцями, зокрема військовими, намічалась прірва <...> Тим часом на курсах життя ускладнювалось. Все частіше на кафедрі, зокрема перед лекціями Глярова або після них з'являлися невідомі нам курсистки, які взагалі не бували на лекціях, і оголошували «загальні збори». Інші зачиняли двері. Тоді читали прокламації, які прикликали на боротьбу з урядом, на підтримку страйків і т.д. <...> Курсами намагалась оволодіти підпільна організація. Такі заяви робилися все частіше. Курсистки почали хвилюватися. Майже щодня в аудиторіях відбувались мітинги <...> У справу все більше втягувалось «багно» – наші дівчата, які не розуміли нічого, але верещали про страйк, тому що то було модно <...> Між тим, до нас зверталась адміністрація, професори з попередженням, що в разі страйку курси буде закрито <...> рахуватися не будуть: закриють знов на 25 років, як уже було перед тим, та й край. Такі попередження наче підбурювали масу на нові, ще більш різкі виступи <...> Одного дня приходжу з деяким запізненням: застаю хвилювання. Був мітинг, виніс ухвалу: оголосити триденний страйк <...> Скінчився страйк. Я пішла по закінченні його, здається, то був понеділок, на курси. Приходжу – вулиця повна поліції, курси оточені, здається, козаками, нікого не пускають, а тих, хто підходить до курсів, зупиняє поліція і записує прізвище...» (Див: Там само. – С. 223-228).

² Сухомлинов Володимир Олександрович (1846-1926). 1905 року був призначений на посаду Київського, Подільського та Волинського генерал-губернатора. У 1908 р. В. Сухомлинов став начальником Генерального Штабу. (Див.: Сухомлинов В.А. Воспоминания. Мемуары [Електронний ресурс] / В.А. Сухомлинов. – Режим доступу: http://dugward.ru/library/hxvek/suhomlinov_vospom.html#kievvo

³ Борис Лычков – ймовірно студент або викладач університету.

Лучицький¹, а Лычкому – Армашевський²). Но если это правда, то нужно быть готовым к дальнейшим событиям...

Жизнь наша протекает однообразно без всяких эксцессов – на товарищеских началах, стараемся друг другу не мешать заниматься. Чувствуется Ваше отсутствие. Ну, как поживаете? Много ли успели пройти физики? Жму вашу руку, то пусть сия – возьмет перо, и напишет мне два слова. Не бойтесь критики, как Яша. Ведь я не боюсь даже критики Марии Николаевны³.

П. Доманицкий

Лист № 3⁴

28 листопада [1907] р.⁵ з [Києва] в [б.м.]

28/XI

Дорогой Митя!

На некоторое время я прекратил переписку в виду того, что материал (од scribendum⁶ истоцился. Да кроме того все, то, что я писал Вам, все это вы узнали бы из газет. И так, совет профес[оров] Университета (с позволения сказать) Св. Владимира реализовал студенческое движение: 742 студента и вольнослуша[тели] выброшены за борт храма науки.

Хвала и честь нашей профессуре! Но этого мало. Совет проф[ессоров] в своем экстренном заседании постановил ходатайствовать перед министр[ом] Народного просвещения о закрытии вверенного университета. И что же? Господин министр не счел нужным удовлетворить сие ходатайство. А Столыпин⁷ даже требует немедленного открытия; – а наша профессура – рада стараться; конечно откроет. Но к чему это приведет? Вероятно к новым жерт-

¹ Володимир Лучицький – (1877–1949). Український геолог і петрограф. Син історика Івана Лучицького, викладача Київського університету Св. Володимира, який був ліберальних поглядів і підтримував студентство. Випускник цього ж вишу (Див.: Історія Київського університету : монографія / І.В. Верба, О.В. Вербовий, Т.Ю. Горбань та ін. ; кер. авт. кол. В.Ф. Колесник. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2014. – С. 134, 137, 152).

² П. Армашевський – відвертий реакціонер, член комісії при Київському університеті Св. Володимира з 26 лютого 1905 р. декан фізико-математичного факультету з вересня 1905 р., де навчався Платон Доманицкий. Директор Вищих жіночих курсів з 1906 р. (Див.: Історія Київського університету : монографія. – С. 152, 256; Полонська-Василенко Н. Спогади. – С. 183).

³ Марія Миколаївна Требинська.

⁴ Лист подається за автографом ЦДАМЛМУ, ф. 91, оп. 1, спр. 223, арк. 5-6 зв.

⁵ Дату встановлено за змістом автографу листа.

⁶ Scribendum – (лат.) писання.

⁷ Столыпин Петро Аркадійович – російський державний діяч, прем'єр-міністр. Проводив жорстку політику на укріплення самодержавства, розпустив Думу, увів військово-польові суди, обмежував політичні свободи. (Див.: Шванебах П.Х. Записки сановника: Политика П.А. Столыпина и Вторая Государственная дума / П.Х. Шванебах // Голос минувшего. – 1918. – № 3. – С. 114-138).

вам и жертвам. Хотя большая половина студ[ентов] уже разыскают, хотя члены совета студентч[еских] представит[елей] 1-го и 2-го состава арестованы, (работает новый), но тем не менее найдется еще 200 ч[еловек] для срывания лекций? Даже если бы и не было обструкций¹, то и то вряд ли Университет считался бы открытым. Ведь – факт у ваших товарищей у всех на глазах! Он столь возмутительный, что даже некотор[ые] профессора из черной клики протестовали в совете протест[овальщиков] против этой меры.

Сегодня заседание совета профес[оров] по поводу открытия Университета. Университ[ет] будет открыт 3-го [Декабря]. Напрасно, Митя, вы готовитесь к рождественским экзаменам! Положение у нас настолько серьезное, что даже некот[орые] студ[енты], держащие государств[енную] комиссию, отказались от нее. А нам смертным и подавно! Что же касается меня, то я думаю отряхнуть прах от Киевского Университета, и перевестись в Одесский. На днях выехала депутация от нашего Университет[а] в Одессу, – просить ректора Одесс[кого] Универ[ситета] принять уволен[ых] товарищей.

Вряд ли от этого что выйдет. Помехой будет – политическая благосклонность уволенных. Что думал на днях уехать домой, выяснить свое положение в зависимости от жандармерии на теперь откладываю отпуск до открытия Университета. Занятия мои не важны. К экзаменам (Богословие <нрзб.>), не готовился, прошел 1/2 Геологии не значительную часть Органич[еской] химии. Все дело зависит от зачетного Свидетельства, нараз его не будет в этом году; а что не будет, я больше чем уверен, но нечего и спешить к подготовке к экзаменам. Что же Вы пожелываете? Будем ждать Вашей обширной статьи о гипнотизме в нашем студен[ческом] орган[е]. Как здоровье? Настроение? Пишите.

Жму Вашу руку

П. Доманицкий

Передайте Марии Николаевне, что Леся² с <нрзб.>³ ждет писем и удивляется почему Вы не пишете. Физика и Мурка⁴ живы и здоровы, наскучили.

П. Д.

Лист № 4⁵

6 грудня [1907] р.⁶ з [Києва] в [б.м.]

6 Декабря

¹ Обструкція – протидія нормальній роботі засідання або мітингу (наприклад, шляхом довгих промов, галасу тощо).

² Леся Требинська – справжнє ім'я – Олена. Брати Василь та Платон Доманицькі називали її Лесею у спілкуванні.

³ Кон'єктуру проставлено на місці плями на аркуші від чорнила.

⁴ Фізика і Мурка – клички домашніх улюбленців, які жили у будинку Требинських.

⁵ Лист подається за автографом ЦДАМЛМУ, ф. 91, оп. 1, спр. 223, арк. 7-8 зв.

⁶ Дату встановлено за змістом автографу листа.

Дорогой Митя!

Начинаю прозревать. Утешают, что к старости хорошо буду видеть. Ваши опасения на счет Вашего почерка напрасны. А что до походов с бывшим Вашим товарищем, то они не соответствуют действительности, видно автор несотворенно искажал смысл слышанного. Ваш совет по самогипнозу принят к сведению, и когданибудь попробую на себе испытать сие страшное чувство в борьбе с бессонницей. Университет открыли. Читали даже лекции, но слушателей было очень мало – и то все *akademia*¹ в общем слушало всего одновременно душ 40. Накануне совет студ[енческий] предст[авителей] постановил: воздержаться от обструкции и посещения Университета, такой тактикой не довольно большинство студентов, и завтра по всей вероятности произойдут «недоразумения». Михаил² вернулся из Петербурга – там нашего брата не принимают. Будут принимать уволенных студ[ентов] в Харьковский Универ[ситет], куда на днях выехала депутация³ из 6 чел[овек]. Ходят упорные слухи (за достов[ерность] не ручаюсь), что и Киевский Университет будет принимать обратно в свое лоно заблудившихся сынов, подавших клятвенное прошение проф[ессором] Эйхельманом⁴. [Л]емешке⁵ приходится нести две кары: 1) увольнение из Университ[ета]; 2) 10-дневное пребывание [в] Лыбедском участке, и Володя настолько был наивен, что явился сам в Лыбедской [участок] в Университет за справкой, когда ему нужно садится, его было арестовали, а затем выпустили, взяв у него честное слово явиться самому в участок, но теперь ждать пока к нему не явится полиция и не арестует. Желтому⁶ сидеть 1 месяц за Красный Крест. Мне же уманский жандармский полковник предъявил новое обвинение: распространение и разбрасывание прокламаций, но в виду того, что доносы на мою особу могут и далее поступать, я решил не являться перед грозные очи жандарма <нрзб.> (пока не арестуют) в Киеве, и пока не будет 3 обвинений. А то по всякому чепушному делу и садится в тюрьму – вот еще! Митя, поздравьте Володю со свадьбой. Вообще к Вашему приезду будет много перемен.

Мария Николаевна целует Вас, – а напишет Вам завтра. Весьма благодарен Вам за письмо.

Жму крепко руку.

П. Доманицкий

¹ Akademia – (польск). академія.

² Михайло Доманицкий – рідний брат Платона Миколайовича.

³ Депутация – кілька виборних чи уповноважених, делеговані за спільною справою.

⁴ О. Ельхельман – відвертий реакціонер, професор міжнародного права, декан юридичного факультету Київського університету Св. Володимира з вересня 1905 р. (Див: Історія Київського університету : монографія. – С. 132, 134).

⁵ Вище згадуваний Володимир Лемешко, ймовірно спільний знайомий. В автографі листа швидше всього описка в першій літері прізвища «Мелешко».

⁶ Ймовірно прізвисько Володимира Лемешка.

Список використаних джерел та літератури:

1. Вірченко В.В. Жіночі навчальні заклади у м. Києві (1861-1920 рр.) [Текст] : автореф. дис. ... канд. істор. наук : спец. 07.00.01 – історія України / В. Вірченко ; КНУ ім. Т.Г. Шевченка. – К. : [б.в.], 2006. – 21 с.
2. Єфремов С. Щоденник. Про дні минулі (спогади) / С. Єфремов. – К. : Темпора, 2011. – 792 с.
3. Історія Київського університету : монографія / І.В. Верба, О.В. Вербовий, Т.Ю. Горбань та ін. ; кер. авт. кол. В.Ф. Колесник. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2014. – 895 с.
4. Кін О.М. Громадська діяльність студентської молоді вищих навчальних закладів України в період 1900-1917 рр. / О.М. Кін // Засоби навчальної та науково-дослідної роботи : збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди. – 2013. – Вип. 40. – С. 78-90. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/znrkhnrc_zntndr_2013_40_11.pdf
12. Лист А. Ніковського до Є. Чикаленка від 26 серпня 1914 р. // Є. Чикаленко, А. Ніковський. Листування. 1908-1921 роки / упоряд.: Н. Миронець, Ю. Середенко, І. Старовойтенко. – К. : Темпора, 2010. – С. 253-256.
13. Листи П. Доманицького¹ (17.11 – 6.12.1902 р.) // ЦДАМЛМУ, ф. 91, оп. 1, спр. 223, 8 арк.
14. Лист Платона Доманицького до батьків від 15.11.1902 р. з Києва в [с. Колодисте Звенигородського повіту Київської губ.] // ІР НБУВ, ф. III, спр. 62149, 2 арк.
15. Лист Платона Доманицького до батьків від 13.12.1902 р. з Києва в [с. Колодисте Звенигородського повіту Київської губ.]² // ІР НБУВ, ф. III, спр. 62150, 2 арк.
16. Метрична книга Різдва-Богородичної церкви с. Колодистого Звенигородського повіту Київської єпархії. Записи про народжених (1876-1899 рр.) // Державний архів Черкаської області, ф. 931, оп. 1, спр. 191, 213 арк.
17. Могильний А.П. Життя студентів та студентські земляцтва в Київському університеті Святого Володимира / А.П. Могильний // Гілея. Історичні науки. Філософські науки. Політичні науки : наук. вісник : зб. наук. праць / Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова, Українська АН. – К. : Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2014. – Вип. 90 (№ 11). – С. 41-44.
18. Наріжний С. Українська еміграція: культурна праця української еміграції між двома світовими війнами / Симон Наріжний. – Прага : [б. м.], 1942. – Ч. 1. – 372 с.
19. Опис фонду 91 «Требинські – українські мистецтвознавці (1856-1967 рр.) : інформаційна довідка // ЦДАМЛМУ, ф. 91, 7 с.
20. Полонська-Василенко Н. Спогади / Наталія Полонська-Василенко. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2011. – 591 с.
21. Приймак О.О. В.К. Липинський: штрихи до портрета [Електронний ресурс] / О.О. Приймак // Науковий вісник Ужгородського університету : історія. – Ужгород : вид-во Ужгород. нац. ун-ту «Говерла», 2009. – Вип. 22. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/natural/NVUU/Ist/2009_22/021.htm
22. Родинний альбом Требинських із записами віршів (24.01.1899 – 7.06.1925) // ЦДАМЛМУ, ф. 91, спр. 34., 30 арк.
23. Русова С. Мої спомини (1879-1915) / Софія Русова // За сто літ : матеріали з громадського і літературного життя України 19 – поч. 20 ст. / за ред. М.С. Грушевського. – Х. : Державне вид-во України, 1928. – Кн. 3. – С. 147-205.

¹ Помикава назва справи «Листи В. Доманицького ...».

² Місце встановлене за змістом автографа.

24. Справа Доманицького Віктора Миколайовича. Канцелярія по студентським справам Імператорського Університету Св. Володимира, 1915 // Державний архів м. Києва (далі – ДАК), ф. 16, оп. 464, спр. 3328. – 26 арк.
25. Сухомлинов В.А. Воспоминания. Мемуары [Електронний ресурс] / В.А. Сухомлинов. – Режим доступу: http://dugward.ru/library/xxvek/suhomlinov_vospom.html#kievvo
26. Фартучна Г. Студентство міста Києва у суспільно-політичному житті України (1900–1917 рр.) [Текст] : автореф. дис. ... канд. істор. наук : спец. 07.00.01 – історія України / Г. Фартучна ; КДПУ. – Кировоград : [б. в.], 2010. – 18 с.
27. Шванебах П.Х. Записки сановника. Политика П.А. Столыпина и Вторая Государственная дума / П.Х. Шванебах // Голос минувшего. – 1918. – № 3. – С. 114-138.

Ольга Комарова

**Студенческие волнения 1907 года в Киевском университете
Святого Владимира (в письмах Платона Доманицького
к Дмитрию Требиньскому)**

История Украины конца XIX – первой половины XX вв. характеризуется рядом важных явлений и процессов, в частности формированием украинской нации, созданием национальной элиты, которая сыграла важную роль в борьбе за восстановление государства. Исследование указанных проблем невозможно без переосмысления и более адекватного отражения роли представителей национальной аристократии в исторических процессах разных эпох. Особую актуальность в этом контексте приобретает изучение эпистолярного наследия общественно-политических деятелей этого периода, которые сделали весомый вклад в развитие украинской культуры в целом и национальной исторической науки в частности.

В статье описаны страницы жизни общественных деятелей Платона Доманицького и Дмитрия Требиньского, которые недостаточно исследованы. Впервые публикуются письма, сохраненные в ф.91 Центрального государственного архива-музея литературы и искусства Украины. Эпистолярный источник иллюстрирует общественную активность киевских студентов в проведении забастовки 1907 года, обострения социально-политических противоречий, преследования студенчества тайной полицией. В научной публикации уточняется настоящий автор писем к Дмитрию Требиньскому, ведь в архивном описании и в заголовке дела фигурирует другой деятель – Василий Доманицкий. Также исследователем аргументируется новое заявленное датирование писем, благодаря привлечению других эпистолярных и мемуарных источников, историографических исследований и монографий, иллюстрирующие события указанного периода.

Ключевые слова: Платон Доманицький, Дмитрий Требиньский, Мария Требиньская, переписка, Киевский университет Святого Владимира, студенческие забастовки.

Olga Komarova

**Student disturbances of 1907 are in the Kyiv university of Saint
Volodymyr (in the letters of Platon Domanytskyi to Dmytro Trebynskyi)**

The history of Ukraine of end of XIX – the first half of XX of century characterized by the row of the important phenomena and processes, in particular forming of Ukrainian nation, creation of national elite that

played an important role in a fight for proceeding in the state. Research of the marked problems is impossible without rethink and more adequate reflection of role of representatives of national aristocracy in the historical processes of different epochs. The special actuality in this context is acquired by the study of epistolary inheritance of public-political figures of this period, that did a ponderable contribution to development of the Ukrainian culture on the whole and national historical science.

In the article of covered page of life of public men of Platon Domanytskyi and Dmytro Trebynskyi, that is investigational not enough. The letters stored in fund 91 of the Central state archive-museum literature and art of Ukraine are first published. An epistolary source illustrates public activity of the Kyiv students in realization of strike of 1907, intensifying of socio-political contradictions, pursuit of students a secret police. In a scientific publication the real author of letters is specified to Dmytro Trebynskyi, in fact in the archived description and other figure Vasyl Domanytskyi appears in the title of business. Also a researcher is argue the new declared dating of letters, due to bringing in of other epistolary and memoir sources, historiography secret services and monographs that illustrate events marked.

Key words: *Platon Domanytskyi, Dmytro Trebynskyi, Maria Trebynska, correspondence, Kyiv university of Saint Volodymyr, students strike.*

Отримано: 11.11.2015

УДК 398.87:930.23«18»/«20»(049.2)

О. П. Кривоший

ЖІНКА І ВІЙНА: ДИСКУРС ШИРОКОВІДОМОЇ ПІСНІ «ОЙ, НА ГОРІ ДА ЖЕНЦІ ЖНУТЬ...» У НАУКОВОМУ ДОРОБКУ УКРАЇНСЬКИХ ІСТОРИКІВ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ — ПОЧАТКУ ХХІ ст.

У статті простежено еволюцію поглядів українських істориків другої половини ХІХ – початку ХХІ ст. на досвід участі ординарних жінок ранньомодерної України у козацьких походах і війнах та розглядається трансформація авторських сюжетів про «Сагайдачного» в залежності від історичних обставин. Усвідомлення взаємозв'язку історії жіночої повсякденності воєнної епохи з жіночою, гендерною, а також військовою історією країни та її народу в цілому, наближає істориків до розуміння того, що найбільш продуктивним для дослідження структури жіночої повсякденності воєнної епохи, є синтез ідей і методологічних принципів трьох основних наукових напрямів – історичної школи «Аннали», філософської герменевтики і екзистенціалізму.

Підхід до вивчення воєнної повсякденності жінок минулого як до предмету вивчення особливої галузі історичної науки – історії воєнної повсякденності жінок є принципово новим для української та східноєвропейської історіографії в цілому. Ця новизна полягає в переході від фрагментарного до системного дослідження феноменологічного ракурсу воєнно-історичної проблематики, що передбачає насамперед повноту охоплення її проблемно-тематичних складових, а також інтеграцію в історичне дослідження конкретно-наукового та міждисциплінарного інструментарію. В центрі уваги історика жіночої повсякденності воєнної епохи не просто фронто-